

JEZIČNA POLITIKA I JEZIČNO PLANIRANJE: OD NACIONALIZMA DO GLOBALIZACIJE

Pristup jeziku kao iznimno važnom činitelju u političkom, društvenom i kulturnom okruženju daje politološkim istraživanjima posve novu dimenziju.^{*} *Jezična politika i jezično planiranje* interdisciplinarna je knjiga u kojoj je prikazana intenzivna interakcija lingvistike i politologije.

U uvodnom dijelu prvog poglavlja autorica iznosi i objedinjuje učenja lingvističkih determinista i konstruktivista kako bi definirala pojam “jezik” na što univerzalniji način. O brojnosti i raznolikosti jezika u svijetu pisali su mnogi znanstvenici, među kojima Wright ističe Petera Mühlhäuslera i D. C. Laycock i njihove radove. Iz Mühlhäuslerove je studije vidljivo da različiti jezici uzrokuju različite percepcije svijeta te da je proces ljudske prilagodbe složenim uvjetima okoliša dugotrajan. Laycock nudi nešto jednostavniji odgovor koji se zasniva na promišljanju kako je svaki jezik izdvojen s namjerom stvaranja posebnosti. Raščlanjuje poratna istraživanja jezične politike i planiranja u tri faze. Prva faza otpočinje nastajanjem dekoloni-

niziranih država koje su zanimljive zbog transformacija grupnih identiteta. Preoptimistična vjera u napredak, u duhu vremena, obilježava drugu fazu, dok je u posljednjoj fazi značajna dvostrana globalizacija nastala zbog Hladnoga rata.

Drugo poglavlje Wright posvećuje ustrojstvu jezika u različitim razdobljima, državama-nacijama i nacionalnim državama. Analizu počinje od srednjovjekovne Europe, opisujući jezični krajolik toga vremena. Smatra nepobitnom činjenicu da je tadašnji društveni ustroj uvelike oslikao taj krajolik. S jedne strane društvene ljestvice nalazilo se jednojezično poljoprivredno stanovništvo, dok je na suprotnoj strani vladajući feudalni sloj bio “europski”. Kako bi čitateljima približila svoje viđenje srednjovjekovnih kraljevskih porodica i široki jezični repertoar, poslužila se primjerom češkog dvora u 14. st. Osim feudalne aristokracije naglašava ulogu svećenstva u održavanju sustava identiteta i saveza koji su pokazivali tendenciju širenja djelovanja u smjeru globalizacije. Spominje Rietbergenovo viđenje, prema kojem su

^{*} Sue Wright, *Jezična politika i jezično planiranje: Od nacionalizma do globalizacije*, Fakultet političkih znanosti, Biblioteka “Politička misao”, Zagreb, 2010, 275 str.

kršćanske crkve u mnogočemu bile nasljednice Rimskoga Carstva. Pojam “lingua franca”, prema Wright, označava jezik koji datira iz vremena križarskih vojni. Prva pojava jezika “lingue francae” zabilježena je na Sredozemlju i opstao je kao jezik trgovine i komunikacije. Atributi društva koji su nastali nakon europskog srednjovjekovlja bitno su različiti u jezičnom kontekstu. Riječ je o nacionalnim državama, njihovoj evoluciji koja je u svojoj osnovi predodredila jezičnu raznolikost današnje Europe. Wright zorno prikazuje genezu moderne države navodeći sve bitne elemente razvoja i povezujući ih sa svojim predmetom istraživanja. Westfalski mir 1648. godine okončao je Tridesetogodišnji rat između Španjolske i Francuske i stvorio temelje za zasnivanje samouprava svih država. Ne prekidajući kronološki slijed, dolazi do doba izraženog apsolutizma, centralizacije i jezika državnih birokracija. Gradski srednji sloj postupno se širi i preuzima kormilo u ovladavanju jezikom.

Većina pisaca toga vremena, među kojima se ističu Montesquieu i Voltaire, razumijevala je narod kao neizostavan element u procesima donošenja političkih odluka. Kako je jezik postao problematični “korektor” nacionalnih granica, Wright objašnjava na primjerima Njemačke i Italije. Ukazuje na to da je njemački dijalekatski kontinuum znatno razvedeniji nego jezične grupe naroda koji su se uključili u njemačko ujedinjavanje. Nakon Westfalskog mira sljedeća je prekretnica u smjeru nacionalnog samoodređenja bilo okončanje Prvog svjetskog rata. Čehoslovačka je za Wright primjer zemlje stvorene iz materijalističkih razloga, s narodima koji nisu dijelili istu povijest i s jezikom kao jedinom poveznicom među njima. Ona u svom

izlaganju ne izostavlja ni ekonomski činitelj koji je povećao već postojeće barijere među europskim državama. Ekonomska je solidarnost, smatra Wright, usko povezana s mobilnošću radne snage koju je nepropusnost granica usmjerila ponajviše prema industrijski razvijenim dijelovima vlastite države. Slijedi razmišljanje da su migracije takve vrste pretvorile gradove u jezične talionice. Sue Wright u svoju knjigu vrlo uspješno integrira naizgled nespojiva i nesrodna učenja. Primjerice teško je ne zastati na spomen imena najpoznatijeg teoretičara rata Clausewitza, koji se s isticanjem važnosti nacionalizma u uvjetima rata odlično uklopio u ovu lingvističko-politološku studiju.

Autorica se u uvodnom dijelu trećeg poglavlja nadovezuje na utjecajne lingviste Haugena i Coopera koji sintezom istraženoga dolaze do kategorija jezične politike i planiranja. Njihova kategorizacija, koju je Sue Wright spretno utkala u većinu poglavlja svoje knjige, glasi: planiranje statusa, planiranje korpusa i planiranje usvajanja jezika. Wright smatra da je termin “planiranje” statusa u državama-nacijama promašen jer se vrlo često nije radilo o planskom postavljanju nekog varijeteta na mjesto dominantnog jezika, već je on to postao dugotrajnim političkim procesom. U slučaju nacionalnih država planiranje statusa je izglednije, što autorica pokazuje na primjerima Švicarske i Irske. Švicarska je od davnina poznata kao politički stabilna i neutralna zemlja koja je kroz svoju povijest uspješno izbjegavala centralizam, a time i potrebu za jezičnom konvergencijom. Narav jezika dvojaka je, što je vidljivo u jezičnoj realnosti Irske, i takva narav pojačava utilitarnu svrhu koja često nadilazi tradicionalno simboličnu ulogu. U planiranju korpusa poticala se

konvergencija unutar nacionalne komunikacijske zajednice. Termine "Ausbau" i "Abstand" skovao je Kloss, a njima se pokušala objasniti lingvistička dimenzija razlika među jezicima. Prema Klossu, prva grupacija jezika nema bliskih srodnika u lingvističkim kategorijama, dok je druga grupacija život započela u formi dijalekta unutar nekog jezičnog kontinuuma.

Wright ističe kako se najnoviji primjer planiranja korpusa radi isticanja razlika može vidjeti na području bivše Jugoslavije. U vezi s tim primjerom spominje i pismo kao nedvojbeni način jezičnog razlikovanja. Postojanje više različitih pisama unutar istog jezičnog kontinuuma čini autoričinu premisu opravdanom. Gledano s te pozicije, izgledna je mogućnost napuštanja pisama kao izraz želje prekida s tradicijom, što se jasno vidi na primjeru Turske. Kodifikacija, standardizacija i preskripcija državni su projekti, prema mišljenju Sue Wright, koje najčešće provode jezične akademije u svrhu nacionalnog planiranja korpusa.

U ovom se poglavlju vrlo često spominje Accademia della Crusca, koju Wright smatra ključnom institucijom za provođenje kodifikacije i promicanje arhaičkog toskanskog vernakulara kao podloge za planiranu standardizaciju jezika. Kasnije su se, po uzoru na talijansku akademiju osnivale diljem Europe, među kojima se ističu španjolska, francuska i pruska. Sljedeći pasus nudi odgovor na pitanje je li planiranje korpusa moguće i ondje gdje nije bilo službenih akademija. Autorica dokazuje da je planiranje korpusa moguće čak i u takvim uvjetima, i to uz pomoć rječnika i gramatika koje izrađuju elite. Kao primjer navodi rječnike Johnsona, Lowtha i Murraya, koji su u 18. st. odigrali ve-

liku ulogu čuvara pojedinih jezika. Iako su njihovi rječnici pomalo idealizirali sliku jezika, oni su neizostavan dio leksi-kografske tradicije pojedinih država.

S ideološkog aspekta purizam se čini logičnom sastavnicom planiranja korpusa. Stoga je posve shvatljiv pokušaj Sue Wright da prije sljedećeg velikog procesa koji se tiče izgradnje nacije posveti nekoliko redaka preostalim metodama te vrste planiranja. Wright ističe Thomasovu tezu o purizmu, prema kojoj on nije isključivo fenomen nacionalističke ere, nego je značajka svih jezika sve dok njihovi govornici odbijaju upotrijebiti elemente koji dovode u pitanje njihovu samopercepciju. Uz navedenu tezu Wright naglašava i vrlo jasan Thomasov stav da se "periodizacija purizma može uskladiti s periodizacijom nacionalizma". Jedna od posljedica djelovanja purizma jest pojava diglosije, tvrdi Wright. Riječ je o promicanju jezika starijeg razdoblja s obzirom na to da je purizam "opustošio" rječnike zemalja u kojima se intenzivno provodio. Cooper je podržao studiju svog suvremenika Haugena i odlučio je upotpuniti kategorijom planiranja usvajanja korpusa bez koje bi, ističe Wright, građani teško mogli ovladati jezikom koji se označava kao "nacionalni", "službeni", ili "medij obrazovanja". Velik doprinos toj metodi, navodi Wright, daje Fichte u svojem djelu "Govori njemačkoj naciji" (Reden an die deutsche Nation, 1807-1808) u kojemu odbija utjecaj prosvjetiteljstva i zagovara okomitu integraciju društva sa složenim sustavom napredovanja putem zasluga. Wright zaključuje kako je u svim nacionalnim obrazovnim sustavima usvajanje nacionalnog jezika tijesno povezano s drugim aspektima socijalizacije. Tadašnji se trend izgradnje nacije paralelno s procesom industrijalizacije odrazio na svjeto-

nazore i način života ponajviše onih koji su bili njezini aktivni sudionici.

Širenje pismenosti evidentno je kasnilo u onom dijelu stanovništva koji se iz različitih razloga odupirao industrijalizaciji. U izgradnji nacije važna je uloga manjina. Autorica daje primjer borbe Mađara za državnost. Naime, pojašnjava Wright, Ugarska je imala izuzetno raznoliku populaciju: Mađare, Nijemce, Hrvate, Rumunje, Slovake, Grke i Armence. Ono po čemu se Mađari izdvajaju njihova je otpornost na tadašnji monarhijski centralizam. Francuska je revolucija pokrenula popularizaciju ideje samoodređenja ne samo u Ugarskoj već i diljem Europe. Modernija povijest Mađarske započinje Trianonskim mirom 1920. godine koji je odredio nove granice mađarske države, što je za posljedicu imalo veću homogenost stanovništva.

Problematika izgradnje nacije kao posljedice kolonijalizma i viđenje starih pojmova u novim kontekstima teme su četvrtog poglavlja. Autorica kronološkim redoslijedom opisuje proces nastajanja Republike Tanzanije, izuzetnu heterogenost njezina stanovništva i prepreke uvođenju svahilija. Jezik svahili, naznačava Wright, imao je dvojaku ulogu: bio je lingua franca i materinski jezik. Naglašava kako su se europski lingvisti L. Krapf, Steere i Doke bavili kodifikacijom i standardizacijom svahilija za obrazovne svrhe. Najveći problemi pri uvođenju svahilija povezani su s postojanjem dvaju pisama i pritiskom MMF-a i Svjetske banke da se što više odgodi svahilizacija. Druga država koju je Sue Wright uklopila u svoju studiju o jezičnoj politici i planiranju još je heterogenija od Tanzanije. Riječ je o Indoneziji od doba carstava pa sve do proglašenja zemlje unitarnom državom 1949. godine, kada je službenim jezikom proglašen indonezijski jezik.

Za mandata prvog indonezijskog predsjednika Sukarna stvorena su načela na kojima se temeljila politička zajednica oblikovana u sklopu filozofije pančušile. Malajski jezik nekadašnjeg sultanata Jahor-Riau, tvrdi Wright, nije se zasnivao na klasičnom književnom jeziku, nego na bazarskom malajskom. Budući da je potonji razvijen za upotrebu u međugrupnoj komunikaciji, nastupila je očekivana pojava – diglosija u socijetalnom rascjepu. Zanimljivo je vidjeti diglosiju u društvenoj stratifikaciji, odnosno uočiti razliku između visokog i niskog varijeteta malajskog jezika. Neki su problemi koji se tiču standardizacije jezika, zaključuje autorica, s vremenom nestali. Wright nastavlja svoje izlaganje iznošenjem novih problema koji se prvenstveno tiču porasta privatnog školovanja na engleskom jeziku i jačanja pokreta za odcjepljenje i neovisnost. Prvi dio knjige autorica završava riječima indonezijskog znanstvenika Antona Moeliona: “... Može se reći da ljudi općenito imaju viši stupanj emocionalne vezanosti za svoj materinski jezik, nego za indonezijski”. Sue Wright također naglašava i značajne teorijske okvire koji su u osnovi oprečni jezičnom planiranju; s jedne strane postmodernizam protiv univerzalizacije argumenata, s druge strane postnacionalizam s globalizacijom u središtu.

Peto poglavlje uvodi nas u svijet analitičkog pristupa pitanjima kontakata među pripadnicima različitih govornih zajednica i metoda ostvarivanja komunikacije preko jezičnih granica. Dva su načina rješavanja problema u komunikaciji: razvijanje međujezika koji rabe obje strane ili da jedna grupa ili njezin dio nauči jezik druge grupe. Jezik je uvjerljiv pokazatelj realnog stanja odnosa moći u ekonomskim, političkim, kulturnim i tehnološkim kategorijama. Ovo

poglavlje daje detaljniji uvid u trgovačke žargone i “pidžine”. Tehničku definiciju “pidžina” ponudio je Sebbe 1997. godine: “... Pidžini se često nazivaju ‘pomoćnim jezicima’ jer su govornicima potrebni kao dodatak uz njihov izvorni jezik kako bi premostili komunikacijski jaz spram govornika nekoga drugoga jezika”. Određene skupine ljudi, primjerice trgovci, pomorci i križari, služili su se pidžinom zasnovanim na romanskim varijetetima u razdoblju od 1000. godine pa sve do početka 19. st. Prema Wright, jedan je od najranije “stvorenih” pidžina madridski arapski koji 1068. godine spominje geograf Abu Ubayd al-Bakri. Pidžini imaju svoj vijek trajanja, a izumiru kada prestane kontakt zbog kojeg su i nastali. Wright vrednuje Thomasovu studiju koja se temelji na nizu zanimljivih primjera u kojima su se pidžini razvijali kako bi se spriječilo da “nepodobni” nauče jezik neke grupe. U nastavku objašnjava razlike među varijacijama “jezika”, u ovom slučaju kreolskog jezika te semantičkog i sintaktičkog jezika. Prvi nastaje u trenutku kada pidžin postane prvi jezik grupe, dok drugi pojam sadrži prvi i označava zajednicu koja kreolski jezik preuzima kao svoj jedini ili glavni jezik.

Dotaknuvši se jezika carstava, autorica obrazlaže intrigantan odnos faza imperijalizma s različitim stupnjevima širenja jezika, o čemu svjedoči nekadašnje Rimsko Carstvo. Posebno je upečatljiva činjenica da je vladajući sloj ljubomorno čuvao imperijalni jezik jer ga je smatrao povlasticom rijetkih. Prelamajući se kroz autoričinu iskustvenu prizmu, zamjetan je njezin osvrt na slavno djelo “Minute on Education” teoretičara Macaulaya, napisano 1835. u obliku obraćanja britanskoj vladi sa savjetom da okupi sloj ljudi koje će obrazovati kao Engleze

u svrhu stvaranja birokracije kao dijela izvršne vlasti u Indiji.

Vojska je izdvojena skupina koja se, lingvistički gledano, odlikuje velikim potencijalom pomoću kojeg se na brz način pretvara u jezičnu talionicu. Slijedi osvrt na tri načina adaptacije jezika u vojsci pojedine zemlje ili carstva. Prvi je način ostvaren razvijanjem pidžina u Mogulskom Carstvu. Drugi način prikazuje časnički sloj u prihvaćanju dominantnog jezika imperijalističke sile – u Njemačkoj. U trećem su načinu svi vojnici naučili jezik države za koju su se borili kao dokaz političke odanosti – u Francuskoj.

Sljedeći primjer pokazuje kako učenje jezika može biti identitetski čin ili iskaz obožavanja. Znanje svetog jezika omogućuje čitanje svetih knjiga. Wright smatra da su svi jezici koji su se proširili svijetom ostvarili djelomični status lingue francae.

Latinski jezik stoljećima je služio kao medij komunikacije u katoličkoj Europi, grčki i starocrkvenoslavenski koristili su se u pravoslavnim crkvama, arapski je dominirao u islamskom svijetu, a sanskrt u hinduizmu, u vedskim spisima. Profanim je svijetom odjekivao sličan proces povezan s ideologijama i njihovim promicanjem, o čemu su u 20. stoljeću svjedočili sukobljeni komunistički i kapitalistički pravci.

Šesto nam poglavlje dočarava snagu nekad najmoćnijeg europskog jezika koji je bio lingua franca 17. i 18. st. – francuskog jezika. Francuska je, sažima Wright, postupno povećavala svoj utjecaj u Europi, dok je procvat doživjela za vladavine Luja XIV. Francuski se jezik radikalno širio putem vojnog, ekonomskog, kulturnog, znanstvenog i religijskog djelovanja. Mnogi su monarsi bili frankofoni i

frankofili, poput švedske kraljice Katarine, kralja Gustava III. te poljskog kralja Stanislava II. Sedamnaest svezaka Enciklopedije predstavlja značajan pothvat u integriranju novih ideja 18. st., drži autorica. Stoga se francuski jezik neprestano razvijao i modificirao kako bi što preciznije izrazio nove ideje i discipline. Lavoisierovo djelo "Méthode de nomenclature chimique" postalo je temelj određivanja načina na koji će se kemijski elementi i procesi opisivati naredna tri stoljeća. Intenzivne spone mogle su se osjetiti u odnosima Pariza i Vatikana, osobito za vrijeme vladavine Napoleona III, a francuski je jezik bio službeni jezik papinske države. Rane tridesete godine prošlog stoljeća bile su u znaku suočavanja s velikom krizom dotadašnje francuske premoći. Visoki su dužnosnici, prema Wright, bili primorani osnivati institucije za zaštitu francuskog jezika od daljnjeg slabljenja. Charles de Gaulle je umjesto dotadašnjeg Ureda osnovao Visoko povjerenstvo za obranu i širenje francuskog jezika. Okupacijom Francuske u Drugom svjetskom ratu francuski je jezik prestao biti lingua franca, o čemu svjedoče brojni anglicizmi u rječniku nekada najmoćnijeg europskog jezika. Intenzivan rad na vraćanju izgubljenog ugleda francuskog jezika nastavili su i De Gaulleovi nasljednici putem zakonodavstva, bilježi Wright. Primjerice, Pompidou se založio za izglasavanje Bas-Lavridova zakona iz 1975. godine koji određuje obaveznu upotrebu francuskog jezika u trgovini i industriji na francuskom teritoriju. Godine 1992. revidiran je i francuski ustav. Dodan mu je amandman kojim se francuski jezik proglašava službenim jezikom Republike. Dvije godine kasnije izglasan je Toubonov zakon koji je dobio široku potporu elita. U prošlom je desetljeću ministar obrazo-

vanja Claude Allègre skrenuo pozornost javnosti izjavom da je "Engleski postao roba slična računalu ili internetu..."

Europska Unija njegovala je tradiciju podupiranja heterogene ponude jezika, posebice onih koji se u Uniji manje uče, nastavlja Wright, što se sustavno provodilo programima kao što su Lingua i Erasmus. Važnost francuskog jezika na međunarodnoj razini opadala je proporcionalno opadanju njezine ekonomske moći.

Engleski je jezik svoju uspješnu ekspanziju dugovao naporima vojnika, pustolova i kolonizatora, podcrtava Wright u uvodnom dijelu sedmog poglavlja. Razlozi prevage određenog jezika u nekom trenutku gotovo su uvijek utilitaristički, a tiču se trgovine, znanosti, tehnologije, ideologije i religije. Nakon stjecanja neovisnosti, diljem Amerike vodile su se oštre polemike o jeziku zbog potrebe isticanja svoje posebnosti. Wright navodi kako se prvi rječnik američkog engleskog pojavio već 1800. godine pod naslovom "The Columbian Dictionary of the English Language" autora Caleba Alexandera. Idućih su godina objavljeni novi rječnici u svrhu stvaranja zasebnog identiteta. Prevlad engleskog jezika počela se uočavati pri kraju Prvog svjetskog rata, kada je američki predsjednik Woodrow Wilson zahtijevao prevođenje ugovora iz Versaillesa, Sevresa i Trianona s francuskog na engleski. Amerikanci su provodili politiku izolacionizma sve do početka Drugog svjetskog rata, kada su bili primorani odgovoriti na japanski napad na Pearl Harbour. Drugi svjetski rat, zapaža autorica, donio je značajne promjene na lingvističkoj karti svijeta, naime lingua franca dobila je konkurenciju u ruskom jeziku. Iako SAD danas nema značajniji utjecaj na međunarodnu ekonomiju, ipak dominira organizacijama

poput Svjetske trgovinske organizacije (WTO), Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Svjetske banke i grupe G7. Zbog diskursa reda i zakona SAD je nerijetko opravdavao svoje vojne akcije (Afganistan, Zaljevski rat, 1991), prikazujući ih kao legitimnu borbu protiv diktatora i potencijalne opasnosti njihova oružja za masovno uništenje.

Američka dominacija u razvoju novih tehnologija evidentna je, ali nije apsolutna u svakoj sferi.

Bitno je napomenuti kako se unutar znanstvene zajednice hegemonija engleskog jezika ne osporava. Wright sedmo poglavlje završava izvrsnim komentarom kako je kulturna globalizacija pojava koja svijet dijeli na one koji imaju i one koji nemaju.

Iduće poglavlje u ozračju je rasprave o globalizaciji i ulozi engleskog jezika kao medija globalizacije. Stavovi teoretičara globalizacije vrlo su oprečni i čini se nemogućim izvesti univerzalnu definiciju globalizacije. Najpoznatije je stajalište o globalizaciji, prenosi autorica, ono politologa Davida Helda: "Globalizacija se najbolje može razumjeti kao proces ili skup procesa a ne kao pojedinačno stanje..." Schoeltova analiza upućuje na gubitak osobene naravi nacionalne države. Sue Wright je, iznoseći neke činjenice u prethodnom poglavlju, dokazala da one potvrđuju tezu kako na SAD globalizacija nema tako velik učinak kao na mnoge druge zemlje. Uzroci se mogu sažeti u pet točaka koje autorica izlaže. Prvo, industrijski tokovi kreću iz SAD-a, a ne u njih. Drugo, SAD bilježi veliku prodaju na domaćem tržištu i protekcionističku politiku vlade. Treće, SAD je najmoćniji igrač u međunarodnim grupacijama i organizacijama. Četvrto, povlačenje Amerikanaca iz međunarodnog i globalnog prostora, posebno nakon napada

2001. godine. Peto, Amerikanci su poprilično rezervirani u pristupu nadnacionalnom regionalnom upravljanju. Kritičke nam teorije ukazuju na činjenicu da se hegemonija može pronaći i u okvirima globalizacije. Wright se osvrće na studiju talijanskog komunista Gramscija koji je hegemoniju odredio kao proces u kojem vladajuća klasa uspijeva uvjeriti druge klase u društvu da prihvate njezine moralne, političke i kulturne vrednote. Autorica se nakratko vraća na glavne teme svoje knjige i važnost pridaje vjerovanju kritičkih lingvisti kako jezična politika i planiranje jezika mogu pomoći u raspodjeli moći unutar društva.

Deveto je poglavlje ujedno i uvodno poglavlje trećeg dijela knjige u kojemu je Wright usmjerila pozornost na novi diskurs, pravne instrumente i politički kontekst za manjine i njihove jezike. Autorica objašnjava da su nadnacionalne integracije i globalizacija izravno povezane s aktualnim širenjem prava manjina – jezičnih prava. Liberalizam kao pravac zapadne političke i filozofske tradicije smatra slobodu pojedinca primarnom, a njegov je idejni začetnik John Stuart Mill sa svezremenim ogledom "O slobodi". Teškoću za liberalne predstavlja nemogućnost brze transformacije jezika u individualno pravo. Pojedinač svojim htijenjem automatski utječe na prava svojih sugovornika. Drugim riječima, pojašnjava autorica, heterogenost se smatra prijatnom državi i hendikepom za pojedinca. Dva presudna dokumenta, Virđžinijska povelja o pravima iz 1776. godine i Deklaracija o pravima čovjeka iz 1789. godine, zauzimaju se za ljudska prava neovisno o rasi, spolu, jeziku ili vjeri. John Rawls nudi utopijsko filozofsko viđenje o diskursu jednakosti, kako tumači Wright, u čijoj je srži težnja za jednakošću koja neće biti uvjetovana

poviješću. Ovdje autorica ne preskače ni francuskog revolucionara Lacordairea i njegovu znamenitu rečenicu: “U jednakosti jakih i slabih, bogatih i siromašnih, gospodara i slugu, sloboda je ta koja ugnjetava, a zakon onaj koji oslobađa”.

Zakonske odredbe o pravima manjina razvijene su sredinom 20. st. kao odgovor na zbivanja u Drugom svjetskom ratu. Bitne promjene koje se tiču prava manjina zabilježene su u deklaracijama i konvencijama UNESCO-a i ILO-a te Vijeća Europe, navodi Wright. Najprihvaćenija obvezujuća odredba u vezi s pravima manjina sadržana je u čl. 27. Međunarodnog pakta UN-a o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine. Značajna inicijativa UN-a počela je tek 1992. Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama. Ispunjavajući odredbe Deklaracije, država mora kreirati javne politike za zaštitu i unapređenje jezika. Iz autoričina se pregleđa jasno može vidjeti da se Vijeće Europe pokazalo kao organizacija koja najenergičnije djeluje u izradi legislative za zaštitu manjina. Vijeće je autor vrlo utjecajnih dokumenata kao što su Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima iz 1998. godine. Inicijativu u korist manjinskih jezika pokrenula je Europska Unija otvaranjem Europskog ureda za manje korištene jezike (EBLUL) koji je uvelike pridonio komunikaciji, kontaktima i razmjeni među manjinskim zajednicama. Treće je utjecajno tijelo na području zaštite manjinskih prava u Europi OESS koji putem “Kopenhaških preporuka” iz 1990. godine podupire mnoga prava nacionalnih manjina, koja postupno modificira u izdanja “Haške preporuke”, “Preporuke iz Osla” i “Preporuke iz Lunda”.

Slabljenje sustava nacionalne države i proces prijenosa ovlasti sa središnjih na periferne dijelove političke zajednice autorica razmatra u desetom poglavlju. Wright analizira Španjolsku s obzirom na procese decentralizacije i restitucije manjinskih jezika. Na Kataloniju se uvijek gledalo kao na čuvara kršćanskog svijeta, napominje Wright, jer se nalazila u pograničnom području, a teritorijem u sklopu Aragonskoga kraljevstva. Od politički slabe sastavnice Španjolske, početkom 20. st. postaje njezin najsnažniji dio. Katalonci su neposredno prije Prvog svjetskog rata, bilježi Wright, uspjeli uspostaviti samoupravu s određenim stupnjem političke neovisnosti. Središnje vlasti u Madridu sredinom 30-ih godina 20. st. upotrebljavaju razne oblike prisile i progona u sklopu politike centralizacije i istančanog unitarizma. Iako je katalonski jezik bio zabranjen, Katalonci se nisu dali pokolebati, te su se aktivno služili svojim jezikom u manjim zajednicama, tvrdi Wright. Tek je Ustav iz 1978, koji je stupio na snagu nakon dolaska postfrankističkih reformatora na vlast, učinio Kataloniju autonomnom zajednicom. Katalonci su se izborili i za svoj jezik, koji je nakon 1983. godine Zakonom o jeziku postao glavni jezik obrazovanja. Ulazeći dublje u raspravu o jezičnoj pravdi, autorica ističe problem onih koji nisu govornici katalonskog, a dijele isti teritorij s Kataloncima. Katalonci su se branili tezom kako bi ustupci govornicima kastiljskog ograničili upotrebu vlastitoga jezika u vlastitom javnom prostoru. Katalonija je, smatra Wright, pravi primjer novog fenomena u post-EU razdoblju izgradnje nacije na regionalnoj razini. Zbog boljeg razumijevanja autorica navodi područja u Španjolskoj u kojima se govori katalonski: Katalonija, Balearski otoci, sjever i istok Valencije, zapadni okruzi Aragona. Katalonski jezik pre-

lazi granice kao službeni jezik u Andori, a njime se govori i u južnoj Francuskoj te na Sardiniji. Deklaracija o kulturnom jedinstvu potpisana je 2000. godine, a iz nje su proizašli mnogi zajednički programi, posebice digitalizacija “Katalonsko-valencijsko-balearskog rječnika”. Wright izuzetno dobro primjećuje nastojanja svake manjine da u sebe uključi nekoliko drugih, što slikovito uspoređuje s logikom babuški, prikazujući beskonačnu fragmentaciju. Katalonski je jezik u najnepovoljnijem položaju u Roussillonu u Francuskoj, gdje mu prijete izumiranje. Autorica izdvaja podatak da je katalonski jezik sedmi najveći jezik u Europskoj Uniji, što Katalonce ohrabruje u njihovu zahtjevu da katalonski dobije status jednoga od službenih jezika Unije.

Drugi jezik, baskijski, po središnjim se vrijednostima znatno razlikuje od katalonskog jezika, ističući vrijednosti poput religije i etničke zajednice. Glavni su problemi u vezi s afirmacijom baskijskog jezika, primjećuje Wright, nemogućnost njegove standardizacije i ograničenost njegove upotrebe na seosko stanovništvo. Činjenica da je baskijski nacionalizam agresivan smanjila je interes Baskijaca u Francuskoj i drugim područjima za svoj baskijski identitet. Moguće rješenje problema Wright vidi u funkcionalnoj diferenciji i diglosiji teoretičara Fishmana.

Tradicija manjinskih jezika u Europi specifična je po tome što se oni povezuju sa siromašnijim ruralnim govornicima. Galicijskim jezikom kao jezikom seljaštva koji se ne odlikuje jakom literarnom tradicijom Wright završava deseto poglavlje. Primjećuje sličnost tog jezika s baskijskim jer se oba suočavaju s problemom standardizacije i kodifikacije i naglašava njegovu L-funkciju u kompleksnoj diglosijskoj situaciji.

Posljednjim, jedanaestim poglavljem Sue Wright zaokružuje svoju temeljitu i sveobuhvatnu studiju o jezičnoj politici i jezičnom planiranju. To poglavlje autorica je posvetila ostalim jezicima svijeta, onima koji nisu ni službeni jezici neke države ili pokrajine ni važni jezici trgovine ili međugrupna lingua franca. Za bolji pregled potrebno je navesti Ethologueov statistički podatak kako se u svijetu 2002. godine govorilo 6809 jezika. Nestanak jezika ne bi se smio dopustiti iz nekoliko razloga, zaključuje Wright. Prvi smatra kako je raznolikost sama po sebi dobra na isti način kao i biološka raznolikost. Drugi je razlog održanja jezika održavanje doticaja pripadnika grupe s vlastitom poviješću i kulturnom baštinom. Prema trećem, jezik se poistovjećuje s označiteljem pripadnosti grupi. Četvrti govori u prilog nezamjenjivosti resursa čovječanstva. U cilju održanja i revitalizacije jezika jezičnoj se grupi nudi nekoliko mogućih rješenja položaja u kojemu se može zateći. Prva opcija podrazumijeva prihvaćanje *statusa quo*. Druga daje dovoljno prostora znanosti, odnosno lingvistima za djelovanje. Pokušaj spašavanja ili programa održanja jezika odlika je treće opcije. Za provedbu tih strategija, smatra Wright, bit će potrebno dobiti odobrenje države i izvršiti modifikaciju dijela zakonodavstva. Opet nailazimo na pojavu fragmentacije koja se dogodila u sredinama u koje su prodrli govornici drugog jezika, pa bi kreiranje strategija proizvelo nove nejednakosti. Susrećemo se s pozitivnim primjerom Oroquena, manjine koja živi Kini. Kineska je vlada uvela niz mjera kako bi poboljšala životni standard manjina, uključivši zdravstvene usluge i obrazovanje, prenosi Wright. Kada su Oroqueni postali svjesni činjenice da njihovu jeziku prijete izumiranje, pokre-

nuli su inicijativu da se u sustav obrazovanja uvede učenje osnova oroqueuskog jezika. Međutim ta je inicijativa doživjela neuspjeh. Autorica naglašava da su se Galicijci i Baskijci susreli s istim problemom. Priču o ugroženom arbreškom jeziku autorica je preuzela iz istraživanja Ede Derhemi u Europi. Pjanski arbreški varijetet je albanskog kojim se oko pet stotina godina služe albanske zajednice koje žive na Siciliji. Wright pokušava doći do razloga opstojanja te zasebne i kohezivne grupe te povući paralelu s utjecajem njihove pravoslavne vjere unutar katoličke Italije. S vremenom su talijanske predrasude prema Albancima narasle do neslučenih granica, tako da je perspektiva održanja ugroženog arbreškog zaista upitna.

Epilog ove hvalevrijedne lingvističke studije Sue Wright sadrži prikaz četiriju

ideologija pristupa uređenju multikulturalne višejezične države. Dvojezičnost i opstanak manjinskog jezika mogu ostati utopije, smatra Wright, čak i u "najidealnijem" pluralističkom uređenju države. Ostale ideologije koje su se razvile kao potpora održanju manjinskog jezika jesu radikalni etnički nacionalizam te građanska i asimilacijska ideologija, koje prije svega promiču jezik dominantne grupe. Potpuno očuvanje jezika neke manjine nerijetko je posljedica marginalizacije u državi, primjerice izdvajanjem u rezervate. Čini se da je cijena spašavanja ugroženih jezika često previsoka. Nakon navedenih konkluzija pojava poput diglosije zvuči još pozitivnije i po prima formu sve izglednijeg kompromisa. Iako i sama autorica iskazuje sumnju u uspjeh održanja pojedinih manjinskih jezika, i dalje čvrsto vjeruje u jezičnu politiku i jezično planiranje.

Jasmina Hudić